

**БУТИ ПРОЧИТАНИМ. ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ
ВЕЛИКОЇ ПРОЗИ В. КОЖЕЛЯНКА****Антоніна АНІСТРАТЕНКО,**ВДНЗ України «Буковинський державний
медичний університет», Чернівці (Україна)
oirak@bsmu.edu.ua**TO BE PERCEIVED. THE PROBLEM OF THE
V. KOZHELYANKO'S NOVELISTIC PROSE CLASSIFICATION****Antonina ANISTRATENKO,**Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University», Chernivtsi (Ukraine)
Researcher ID : S-7158-2016; ORCID ID 0000-0003-1984-4441

Анистратенко Антонина. Быть прочитанным. Вопросы классификации романной прозы В. Кожелянко. Каждое из произведений В. Кожелянко занимает отдельную нишу в украинской литературе, хотя литературная судьба каждого из них определена не только и не столько автором или характерными признаками самих произведений, но также, во многом, вопросами классификации, восприятия, маркировки и наконец – изданием и особенностями рецепции. Именно расхождения в трактовке и классификации прозы В. Кожелянко и обуславливают **актуальность статьи.**

Цель статьи - осуществить комплексный литературоведческий анализ основ классификации прозы Василия Кожелянко в украинском литературном пространстве; выявить жанрово-стилевые особенности его романов, определить жанровые маркеры, стилиевые характеристики, идейно-тематическое содержание и выснить культурологическое и общественно-ментальное значение прозы В. Кожелянко, его место среди писателей-современников. Выбор **методов** исследования обусловлен общей целью, конкретными задачами работы и спецификой рассматриваемого объекта. Ведущими являются, однако, культурно-исторический и компаративистичних методы. Всего в работе привлекаются методологические направления – биографический, историко-сравнительный, культурно-исторический, феноменологический (рецептивный), структуральное (структурный) анализ. **Научная новизна** исследования заключается в том, что в статье впервые в научный оборот введен новый эмпирический материал, который в таком объеме еще не был предметом литературоведческих исследований; на основе собранного материала, включая прозаические произведения В. Кожелянко и зарубежных авторов, выполнено классификацию прозы В. Кожелянко. Исходя из анализа, можно сделать следующие **выводы:** романное творчество В. Кожелянко рассмотрено в ключе поиска жанрово-стилевой основы классификации. Проанализировав некоторые аспекты прозаических текстов (образ национального героя, роль женских образов в прозе В. Кожелянко, исторические, политические фигуры в пародийной прозе писателя, урбанистический роман в жанрово-стилевой палитре романистики исследуемого автора, исторический и детективный романы и реализация хронотопа в них как разрешающую жанровый маркер, акцентирование на ментальных ошибках украинской нации как лейтмотив творческой интенции В. Кожелянко) с точки зрения структурного, описательного, рецептивного и постструктурных подходов литературоведческой науки, имеем веские основания говорить о творчестве В. Кожелянко как об образце качественной прозы различных направлений современного неомодернистического и постмодернистического стилей.

Ключовы слова: жанрология, В. Кожелянко, современный украинский роман, стиль писателя, классификация романов.

Вступ. Особистість Василя Кожелянко (1 січня 1957 – 22 серпня 2008), який народився і прожив понад півстоліття в с. Кам'яна Сторожинецького району Чернівецької області, весь його творчий шлях є невід'ємною частиною українського літературного процесу кінця ХХ – початку ХХІ століття. Відомий поет, прозаїк, літературний критик, драматург, журналіст дебютував поетичною збіркою „Терновий світ” у 1994 р. Але найбільшу популярність письменнику приніс роман „Дефіляда в Москві”, написаний у жанрі альтернативної історії. Після триумфального успіху з-під пера майстра слова виходять романи „Конотоп”, „Котигорошко”, „ЛжеNostradamus”, „Людинець пана Бога”, „Тероріум”, „Срібний павук”, „Трете поле” і вже посмертно – романи „Ефіопська Січ” та „Діти застою”. Кожен із цих творів зайняв окрему нішу в українській літературі, хоча літературна доля кожного з цих творів визначена не тільки і не стільки автором чи характерними ознаками самих творів, але також, великою мірою, питаннями

класифікації, сприйняття, маркування і врешті решт – видання друком. Загалом творчий доробок В. Кожелянко чималий і до кінця не впорядкований також у поетичній сфері, однак це питання заслуговує на окрему студію.

Історіографія проблеми. Аналогічну невизначену ситуацію спостерігаємо і щодо оцінки сучасними критиками, літературознавцями місця творчого доробку письменника сучасному літературному процесі. Так, Р. Харчук писала у післямові до посібника „Сучасна українська проза: Постмодерний період” (2008)¹, де задала письменника серед представників так званої „масової літератури”. У частині II хрестоматії „Письменники Буковини другої половини ХХ століття” міститься довідка про життєво-творчий шлях В. Кожелянко, добірку його вибраних поезій та новелу „Чужий-2”, впорядковані літературознавцем А. Добрянським.

В. Даниленко у монографії „Лісоруб у пустелі:

¹ Kharchuk R. Suchasna ukrayins'ka proza: postmodernyy period, Kyjiv, Akademiya, 2008, 248 p. [In Ukrainian].

письменник і літературний процес² серед численної когорти вісімдесятиків назвав ім'я В. Кожелянка, а в списку п'ятдесяти найкращих сучасних українських повістей і романів, рекомендованих для прочитання, згадується твір „Дефіляда в Москві”.

Відгуки на книги, інтерв'ю, рецензії за обсягом перевищують написане самим В. Кожелянком. Однак, вони не дають повної картини творчого доробку письменника, а навпаки – своїми розрізненими, часто суперечливими викладами розхилюють систему фактів, створену відповідним сукупним матеріалом.

Дослідженням постаті В. Кожелянка тією чи іншою мірою займалися літературознавці Є. Баран, О. Бойченко, В. Даниленко, А. Добрянський, М. Ільницький, К. Родик, Н. Сняданко, Е. Соловей, І.-Б. Терещенко, О. Харлан, мовознавці Л. Белей, Н. Колесник, М. Максимюк, – всі науковці висловили у працях цілком різні, почасти протилежні судження щодо творів В. Кожелянка, їх жанрового, стильового забарвлення, цільової аудиторії читачів тощо. Така невизначена ситуація не говорить про зменшення інтересу до його прози.

Про актуальність і популярність прози В. Кожелянка свідчать також такі факти: створено клуб любителів його творчості в Полтаві і 2014 р. за мотивами роману „Срібний павук”, поставлено виставу на сцені Чернівецького академічного українського музично-драматичного театру ім. О. Кобилянської. Отже, з'явилася невідкладна потреба комплексного літературознавчого аналізу популярної сьогодні творчості В. Кожелянка, що, окрім висновків про значення прози буковинця та аспектного критичного розгляду десяти романів і двох книг малої прози письменника, сприятиме глибшому розумінню жанрових, стильових та ін. функціональних змін неомодерного, постмодерного романів у літературному процесі України. Саме це й зумовлює актуальність статті.

Мета статті – здійснити комплексний літературознавчий аналіз засад класифікації прози Василя Кожелянка в українському літературному просторі; виявити жанрово-стильові особливості його романів, визначити жанрові маркери, стильові характеристики, ідейно-тематичний зміст та з'ясувати культурологічне й суспільно-ментальне значення прози В. Кожелянка, його місце серед сучасників.

Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких завдань:

розглянути стан вивчення жанру альтернативної історії та інших жанрово-видових утворень неомодерного та постмодерного романів та екстраполяція досвіду на твори В. Кожелянка;

створити і науково обґрунтувати жанрово-стильову та формально-сюжетну класифікацію романів В. Кожелянка;

з'ясувати стильові риси прози письменника загалом та романів у жанрі альтернативної історії, творів, що перебувають поза цим жанром і зразків малої прози автора;

простежити вияви та роль художніх засобів постмодернізму (іронія, часова інверсія чи зсув, алюзії

на твори української та світової класики, специфічний літературно-художній ономастикон, нашарування текстових утворень різних жанрових, видових форм тощо) і неомодернізму (зв'язок з естетикою європейського модернізму, звернення до міфології, фольклору та історії, описовий натуралізм, канонізація фактичних змін у дії роману та ін.);

виявити моделі письменницької розробки твору на прикладі інтерпретації сюжетів оповідань і подальше розгортання їх до формату роману.

Джерельною базою дослідження стали тексти романів В. Кожелянка „Дефіляда в Москві” (1997, 2000, 2007), „Конотоп” (1998), „Людинець пана Бога” (1998), „Котигорошко” (2001), „ЛжеNostradamus” (2001), „Тероріум” (2002), „Срібний павук” (2001, 2003, 2006), „Третє поле” (2007), „Ефіопська Січ” (2011), „Діти застою” (2012), книги малої прози „Логіка речей” (2007) та „Чужий” (2008).

Вибір методів дослідження зумовлений загальною метою, конкретними завданнями роботи та специфікою аналізованого об'єкта. Провідними є, однак, культурно-історичний та компаративістичний методи. Загалом у роботі залучаються методологічні напрями – біографічний, історико-порівняльний, культурно-історичний, феноменологічний (рецептивний), структуральний (структурний) аналіз. Розробляючи жанрово-стильову класифікацію романістики письменника, за основу було взято праці Дж. Ключа, П. Нікколса, С. Бекер, У. Вайсстєя, В. Фройнда, С. Соболева, Н. Бернадської, Т. Бовсунівської, Н. Копистянської. **Теоретичною основою** стали також дослідження М. Бахтіна, М. Бланшо, Г. Блум, О. Боргардта, М. Геффернера, Р. Інгардена, Р. Нича, А. Нямцу, П. Рікера, Н. Фрая³.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в статті вперше до наукового обігу введено новий емпіричний матеріал, який у такому обсязі ще не був предметом літературознавчих студій; на основі зібраного матеріалу, що включає прозові твори В. Кожелянка та зарубіжних авторів, виконано комплексне монографічне опрацювання тенденцій сучасного (серед. ХХ – поч. ХХІст.) роману в українській літературі на прикладі романів та зразків малої прози В. Кожелянка;

Основна частина. Екстреною допомогою в реставрації сутнісного міфу Європи стала альтернативна історія: спочатку в історіографічній практиці та галузі історичної реконструкції, а згодом – у художній літературі. Вперше за практикування метажанру взялися в англійській, а відтак – в інших національних літературах Європи й США. Дослідження міфу Європи можна зарахувати до суми студій з альтернативної історії. Міфологізм Європи завжди творив альтернативу історизму і водночас парадигму значень цієї неоднозначної частини світу. Деякі письменники продукують альтернативно-історичний текст підсвідомо й тому не докладають зусиль оформити свої задуми жанровими і стильовими засобами АІ. У літературах слов'янського світу на перешкоді альтернативній історії стояли ще два „ідеологічні стовпи”: приховане язичництво і тоталітаризм. Тому стан розроблення жанру, як і його дослідження,

² Danylenko V. Lisorub u pusteli: pys'mennyk i literaturnyy protses, Kyjiv, Akademvydav, 2008, 352 p. [In Ukrainian].

³ Literarische Moderne. Begriff und Phänomen [Literary Modernism. Term and phenomenon], Herausgegeben. S. Becker, H. Kiesel, Berlin, New York, 2007, 550 p. [In German]; Maciejewski M. Kulisy dziennikarstwa czyli granicy wolności kija [Behind the scenes of journalism, or the limits of the freedom of the stick], Warszawa, Prószyński i S-ka, 2009, 343 p. [In Polish]; Nicholls P. The Encyclopedia of Science Fiction, ed. Peter Nicholls, John Clute, London, Orbit, 1993, 1408 p. [In English].

подібний до айсберга: марковані тексти складають лише „вершину” наявного корпусу творів і студій. Альтернативна історія у творах В. Кожелянка виступила фактором маргінальності його творів. Літературознавець проф. Б. І. Бунчук у зв'язку з популярністю альтернативно історичних творів обстоює думку про унікальність, самобутність і певну екзотичність таланту В. Кожелянка. Відтак, жанрова ознака творів постає одночасно його стильовим і концептуальним маркером, що виявляє такий сильний вплив, що характеризує навіть постать самого письменника.

Від середини XIX ст. терміни *histoire*, *history*, *storia*, *historia*, з одного, і *Geschichte* з його голландським відповідником *Geschiedenes*, з іншого боку, вже переважно усталено. Коли виникли нові типи історичного знання, як-от альтернативна історія, що трансформувалась у художній жанр з методу реконструкції в історичній науці, підтриманям для такої зміни стала функціональна й генетична близькість історії та роману в ширшому трактуванні цих понять.

Стосунок історіографії, або історії історії до цих понять пояснює алгоритм розщеплення Історії та вироблення окремих галузей історичного знання, а відтак реалізації історичної свідомості людства у наукових та мистецьких виявах. У французькій мові термін *historiographie* позначає історію історії, історичну працю, способи написання історії від її витоків. У німецькій *Historiographie* має лише послаблене значення панорами історичного знання і нерідко вживається просто як синонім історії (*Geschichte*). Натомість в італійській *storiografia* наближається до німецького *Historiographie*, про що свідчить назва журналу „*Storia della storiografia*”. В англійській мові *Historiography* використовують в сенсі *hystory writing*, що збігається з італійським та німецьким значеннями. На позначення теорії та методології історії в німецькій вживається слово „*Historik*”. Указана парадигма поширюється і на семантико-стилістичне гніздо значень поняття „альтернативна історія”, а також має схемоподібну граматичну валентність. Однак в площині української сучасної прози термін «альтернативна історія» майже стовідсотково асоціюється з В. Кожелянком та його романом «Дефіляда в Москві»

Натомість у вужчому значенні альтернативна історія позначає жанр художньої літератури (передовсім, прозового роду). За особливостями форми, сюжетом, архітектонікою романи письменника поділяємо на такі категорії: романи в жанрі альтернативної історії („Дефіляда в Москві”, „Конотоп”, „Людинець пана Бога”), роман-політичний анекдот („Тероріум”, „Котигорошко”), іронічний постмодерний роман („ЛжеNostradamus”), історичний пригодницький роман („Трете поле”, „Срібний павук”, „Ефіопська Січ”), історичний роман („Діти застою”). Однак, майже всі твори у виданні серії видавництва «Кальварія» марковані альтернативістикою. Більше того, П. Мацкевичем була здійснена спроба ввести в обіг читацького інтересу серію романів В. Кожелянка на кшталт серії історій про Е. Фандоріна в Б. Акуніна⁴.

Роман В. Кожелянка „Дефіляда в Москві”, що належить до жанру альтернативна історія, і за структурою нагадує колаж із різних текстів мав би розпочати омрія-

ну видавництвом серію. Окрім динамічного сюжету, відверто саркастичний стиль письменника, специфічна форма викладу (газетні вирізки, учнівський твір, оголошення, діалоги тощо) і справді характерні для пригодницького роману. Такі архітектонічні вкраплення та багатокомпонентність жанру роману дають підстави твердити про розвиток техніки жанру. Звичайно, саме нанизання стильових форм і суміщення мовних стилів додає першому українському романові в жанрі АІ рис постмодернізму. Стильові маркери роману „Дефіляда в Москві”: особлива мова творів, що містить західноукраїнський та діаспорний діалект на лексичному й граматичному рівнях, велика кількість okazionalizmів, екзотизмів, яскравий ономастикон, що має широкий спектр впливу на різних рівнях твору – від власне номінативної, оцінної функції до жанроутворюючого складника та стильового маркера; публіцистичність викладу матеріалу, що включає деталізацію фактичних чинників оповіді, матеріальних подробиць (розлогі, аж до бароковості письма, описи наїдків, застіль, інтер'єрів, одягу персонажів, посуду, парфумів) і зменшення обсягу художніх описів (вони здійснюються письменником переважно через дію та ономастичні одиниці); емоційно забарвлені, часто рольові, діалоги між персонажами є чи не єдиними накладеними на сюжет елементами; вплетення в художній стиль інших мовних стилів, зокрема публіцистичних виступів (газетних статей, щоденникових виписок), епістолярних частин (листи, записки), ділових документів (оголошення, повідомлення тощо), суміщення жанрових видів, типів, різновидів. Однак, для масової літератури роман виявився надто складним у ідейно-тематичному сенсі, адже для того, щоб вправно слідкувати за мисленням автора і «впіймати смак» історичного гумору читачеві необхідні неабиякі знання з історії Другої світової війни.

У наступних творах письменник реалізує аналітичне завдання розкриття жанрово-стильової характеристики серії романів „Конотоп” та „Людинець”, які відповідають за втілення лейтмотиву альтернативної історії політичного реваншу України та з'ясування основних ментальних проблем української нації. Керуючись такою настановою, В. Кожелянко створює 10 віртуальних варіантів історичного поступу „України” після Конотопської битви. Записує їх конспективно як підготовчі тексти до репортажу віртуально присутнього на полі бою журналіста з майбутнього (тобто нашого сучасника) Автовізії Самійленка. Модель указанного принципу – це фактична фабульна схема роману „Конотоп”. Кутом проекції схематично-змістової лінії на полотно твору роман кардинально відрізняється од „Дефіляди в Москві”. Головна ментальна пастка для українців, переконаний письменник, – це генетично закладене небажання та невміння консолідувати зусилля заради досягнення спільної мети, хронічна неповага до співгромадян. Поза всіма альтернативні варіанти, політичний реванш України в романі „Конотоп” залишається уявним та ефемерним. Натомість у „Людинці пана Бога” він розгортається в масштабну картину. До аспектного аналізу в цьому підрозділі належить проблема психологізації пристрасті та її виконання у романах В. Кожелянка та сучасних літературознавчих

⁴ Moysey A., Anistratenko A., Tkach A. The concept and modern condition of alternative history. The role of European myth in spreading the alternative-historian method in humanities, *Literary Imagination*, Issue 3 (2), Volume 19, Oxford University Press, 2017, P. 787–796 [in English].

студіях.

На жаль, наступні твори майже відійшли від замисленого спочатку принципу, у них подекуди розглядається альтернативна історія та християнський мотив яу у класичному неомодерному романі (наприклад, „Ефіопська Січ”). Хоча християнський сюжет тут відтворюється автором повніше, ніж у „Срібному павуці”, він має обшири для повноцінної реалізації кількох альтернатив поза поняттям *sacrum*. Водночас у романі еволюціонує психологізм письма, який пов’язаний з роздумуванням про причини відсутності в картині світу українців адекватно оціненого національного героя, що спричиняє неможливість його появи у суспільстві.

Питання урбаністичного роману в сучасній літературі та у творчості В. Кожелянка назріває з розвитком житомирської прозової школи та її популярності в сучасній українській прозі. Роман „Срібний павук” В. Кожелянка представлений як твір, через який письменник вдається до пошуків міфу Чернівців. Побудова твору привертає увагу читача, а тема, разом з детективною інтригою, поставлена в залежність від внутрішньої текстуальної інтенції автора: дати можливість реципієнту відчутти дух того часу (1939 – 1945 рр.) і міста, його національні та культурні особливості. Для реалізації християнського мотиву письменник обирає символ павука, притаманний міфології та фольклору.

Архетипні національні герої виокремлені з пам’яті роду й занурені у міфологію та фольклор. В українських народних казках наявні герої двох типів: перший наділений надзвичайною фізичною силою і сміливістю, як-от Котигорошко, а другий володіє надзвичайними розумовими здібностями, наприклад, героїня казки „Мудра дівчина”. У свідомості українця герой чи героїня повинні бути ідеальними, пафосними, монументальними, викликати гордість. Канонічна пам’ять утвердила їхню маргінальну роль Робін Гуда. Цей аспект використав В. Кожелянка у створенні образів персонажів у романах „Котигорошко” і „Третє поле”: уклав у своїх Котигорошка та Рана риси обох згаданих героїв. Однак головний герой роману „Котигорошко” Вишнеслав, як і Ран з роману „Третє поле”, не стають ідеальними. Міф майже цілком поборов канонічну українську пам’ять, що бачимо в історії мистецтва та літератури зокрема. Головні герої в романах В. Кожелянка стають не єдиними спадкоємцями протообразу героя. Генерал-гетьман, міністр мілітарних справ Жовтовод-Водяник з роману „Котигорошко” і вождь Ур, Рум-і з „Третього поля” так само підпадають під цю схему. До жіночих образів з певною мірою узагальнення відносимо Ярину Савойську, нереалізовану любов В. Котигорошка, та Леду – трагічне кохання вождя Рана. Різні за спрямуванням і фабульною місією персонажі героїчного типу зумовлюють помітну епічність твору, позаяк В. Кожелянка взявся простежити життя кількох поколінь упродовж розгортання сюжетної дії.

Пародійність як засіб моделювання контексту та політичний роман-анекдот у жанровій палітрі В. Кожелянка. Для української літератури час розквіту іронічного авантюрного роману, утопічного роману різних підвидів, роману-анекдота (як його дочірнього підвиду) припадає на кінець ХХ – поч. ХХІ ст., тобто перехідний час „перерозкладу” жанрів, розквіту новітнього роману, шлях і крах постмодерної естетики на теренах української сучасної літератури.

Авантюрний утопічний роман як прообраз

політичного роману-анекдота в цей час функціонує в полі карнавальної літератури, створеної літературною групою „Бу-ба-бу”. Але коли вона перестала діяти як літературне угруповання, саме прямування карнавалізації літератури припинилось. В Україні цю нішу в романістиці зайняв В. Кожелянка. Політичний анекдот у його творчості найповніше маркований і закладений майже повністю в цю жанрову матрицю в романах „Тероріум” і „ЛжеNostradamus”.

У спектрі постмодерністських творів автора флагманом стає іронічний постмодерний роман „ЛжеNostradamus”. Іронічна складова твору базується на співвідношенні світової культури, до якої в цьому аспекті відносимо культуру українську, та російської культури. Остання сприймається іронічно, причому на всьому описаному часовому відтинку: від Московського князівства до сьогодення. Співвіднесення одиничного та множинного, часткового й загального, характеристик персонажів і ментальної характеристики народу в зображуваних сценах фабули роману „ЛжеNostradamus” спонукає до зіставлення. Однак не прямого, а заснованого на принципах художньої умовності та пародійності. Таким, зокрема, стає зіставлення головного героя з абстрактним українцем та пізніша екстраполяція умовного образу. Щодо вияву альтернативності в романі, то іронічний постмодерний роман „ЛжеNostradamus” містить альтернативність не тільки історичного характеру, й стильову та жанрову, що виражаються в можливому переході твору в той чи той домінуючий жанр при зміні функціональних чинників жанрово-стильового детермінізму роману: наприклад, виведення однієї з сюжетних ліній на маргінес, додатковий розвиток окремих персонажів, навіть зміна послідовності викладу матеріалу.

„Діти застою”, останній, посмертно виданий твір В. Кожелянка. Це – перший роман автора, в якому немає альтернативізму. Альтернативна історія тут і не потрібна – для створення напівіронічного й напівреалістичного дискурсу слугує справжня історія України та Буковини часів „брежневського застою”, яка з усіх поглядів перевершує найвибагливішу наукову фантастику. Отож, письменник намітив шлях сучасного роману від альтернативної історії до психологічного дослідження історії реальної, від детективного урбаністичного роману до роману християнського.

Попри різне бачення видавців, критиків, читачів і колег-письменників, можемо визначити найважливіші стильові маркери прози В. Кожелянка: занурення в національно-ментальні особливості історичного розвитку та закони перебігу й зміни історичних подій; герменевтичний зв’язок альтернативної історії з християнством (переважну кількість творів написано на матеріалі історії людства після появи християнства або на матеріалі цього процесу чи його заперечення); занурення в міфологію та езотеричні знання; критика теорії лінійного хронотопу в загальному сенсі; залучення міметичних методів інших видів мистецтва, науки та широкий спектр формально-видових утворень. До типових жанрових маркерів належать умовність зміни історії в минулому („що було б, якби...”), епічність та епохальність оповіді, тобто опис життя бодай цілого покоління у змінній історичній реальності, національна прив’язаність персонажів, алюзій, логічних ланцюжків і, водночас, притчева узагальненість фабули.

Перших три романи автора написані в жанрі

альтернативної історії та складають окрему серію, яку пізніше було названо „дефілядною”. До неї увійшли: „Дефіляда в Москві”, „Конотоп”, „Людинець пана Бога”. Елементи альтернативної історії присутні й у романах „Ефіопська Січ”, „Котигорошко”, „Срібний павук”, „Тероріум” та новелах книги „Чужий”.

У науково-публіцистичному виданні „Спогад про майбутнє: творчість Василя Кожелянка в сучасних контекстах”⁵ було оприлюднено жанрово-стильову і формально-сюжетну класифікацію романів письменника та обґрунтували принципи її укладання. У статті послуговується цією класифікацією, що допомагає з'ясувати місце інших жанрово-стильових утворень у прозі В. Кожелянка.

Трилогія „дефілядних” романів одноставно маркується літературознавцями як альтернативна історія. „Тероріум” та „Котигорошко” – романи політичної сатири. Правда, „Тероріум” має ще риси піджанру альтернативної історії. Отже, повна жанрова характеристика роману така: неомодерний роман-анекдот political fiction. „Котигорошко” більшістю стильових маркерів вкладається в мистецький напрям постмодернізму: вирішальну роль відіграє те, що запозичення, перегуки спостерігаються не лише на сюжетно-композиційному, а й на образному, мовному рівнях. Твором, що найближче з усіх речей Кожелянка тяжіє до постмодерного роману, став „ЛжеNostradamus”. Три пригодницьких романи мають також специфічні конотації: „Трете поле” – альтернативна фантастика в історичному обрамленні (модель N жанр+елемент AI), „Ефіопська Січ” – криптоісторичний неомодерний роман, „Срібний павук”, найнесподіваніший формат великої прози В. Кожелянка, став, поряд із творами Ірини Вільде, відтворювачем міфу Чернівців і маркується як пригодницький урбаністичний роман.

Єдиний у доробку В. Кожелянка власне історичний роман „Діти застою” має яскраві риси соціально-політичної сатири й написаний фактично в бурлескному тоні пізнього модернізму. Оскільки серед романів В. Кожелянка визначаємо два романи-анекдоти (що відображено у пропонуваній класифікації), а більшість творів містять у той чи той спосіб застосований принцип пародії, ми зосередили увагу на питанні пародії як важливому сатиричному прийомі. Пародія є певною художньою цілісністю, що витворилася завдяки іншому художньому об'єктові, образи якого перебувають у полі зору автора й відбиті в інтертексті твору.

Архітектонічні та жанрово-стильові знахідки В. Кожелянка не тільки заклали фундамент його творчого блоку, зокрема роману в жанрі альтернативної історії та пригодницького постмодерного і неомодерного романів, а й склали майстерню новітніх творчих засобів, використовуваних іншими сучасними авторами.

У сучасній європейській прозі творять в суміжних жанрово-стильових утвореннях Й. Мейярд, К. Фалькенлад, П. Гандке, Т. Дюкерс, К. Томас,

М. Гьорітц, Т. Гюльсвітт. На пострадянському просторі треба назвати російську школу фентезі та деякі твори відомих майстрів історичної фантастики: В. Аксьонов (*Острів Крим*), В. Пелевін (*Generation «П»*), В. Сорокін (*Цукровий Кремль*), В. Єрофєєв (*Енциклопедія російської душі*) та ін.

Отож, звернімося до Табл. 2. Тут надані стислі характеристики різновидів альтернативної історії.

У сучасній українській літературі можна назвати твори ще таких письменників як В. Земляк, Ю. Андрухович, О. Ірванець, В. Тарнавський, Я. Лижник.

Серед *ідеальних зразків жанру альтернативної історії* найбільше творів, які репрезентують різні варіанти розвитку держав, залежно від результату світових воєн. Це, наприклад, роман С. Анісімова *Варіант «Біс»*⁶. У романі описано варіант подій, які могли б відбуватися, якби союзники виступили разом з Німеччиною проти СРСР. У романі А. Лазарчука *Всі, хто здатен тримати зброю...*⁷ показаний можливий хід історії, якби Німеччина перемогла у другій світовій війні. Сюди ж належить і наш частковий об'єкт дослідження – *дефілядна* трилогія В. Кожелянка: *Дефіляда в Москві, Конотоп, Людинець пана Бога*, видана у 2007 році під однією палітуркою.

Псевдоальтернативна історія (псевдоісторія) – різновид альтернативної історії, де розгалуження виникли внаслідок діяльності або впливу т. зв. *прогресорів* (данеліани з *Що було б, якби...* П. Андерсона (Poul William Anderson *Delendaest*), герой повісті Л. С. де Кампа *Хай не зійде темрява* (Lyon Sprague de Camp *Lest the Darkness Fall*), *Андріївське братство* В. Звягінцева та ін.), або будь-яких *перенесених* артефактів, споруд, груп людей та навіть цілих заселених регіонів за майбутнього часу⁸. Твори псевдоісторії можна назвати *історизованою фантастикою*. Тобто, на жанрову матрицю історичного роману автор накладає фантастичний твір (в українській літературі, наприклад, *ЛжеNostradamus* В. Кожелянка, *Історія радянської фантастики* Р. С. Кац). Тут можуть фігурувати певні дати (навіть фантастичні: *32 жовтня 1991*⁹), події, люди, але відігравати невлавливі їм ролі.

Роман політична утопія або political fiction реалізує жанрову матрицю історико-соціальної прози й стильове обрамлення іронічного роману. Для поєднання доволі різнопланових компонентів автори використовують метод і схему утопії або антиутопії. Акцент таких творів з соціальної історії переноситься на перипетії державотворчості. Зазвичай у них ідеться про політичну реалізацію існуючих держав за участю реальних історичних постатей зі зміненим фактичним елементом (*Тероріум* В. Кожелянка, *Крах Республіки Ітль Б. Лавренева*).

Криптоісторія – різновид, цілком похідний від альтернативної історії. Він дозволяє більшу свободу авторській фантазії, наприклад залучення двох і більше

⁵ Anistratenko A. Spohad pro maybutnye: tvorchist' Vasylya Kozhelyanka v suchasnykh kontekstakh [Reminiscence of the future: Vasyl Kozhelyanka's work in modern contexts], Chernivtsi, Misto, 2013, 136 p. [In Ukrainian].

⁶ Anisimov S. Variant „Bis” [The plan “BIS”], Moskva, AST, Yermak, 2003, URL: http://militera.lib.ru/prose/russian/anisimov_sv/index.html [in Russian].

⁷ Lazarchuk A. „Vsi, khto zdatny trymaty zbroyu...” [“Everyone who is capable of holding weapons ...”], URL: http://fan.lib.ru/l/lazarchuk_a_g/text_t_0010.shtml (28.09.2013) [in Ukrainian].

⁸ Freund W. Deutsche Phantastik: die phantastische deutschsprachige Literatur von Goethe bis zum Gegenwart [German phantastics: the fantastic German-language literature from Goethe to the present], München, Fink, 1999, 268 p. [In German].

⁹ Kozhelyanko V. LzheNostradamus. Roman [FalseNostradamus: a novel], L'viv, Kal'variya, 2001, 148 p. [in Ukrainian].

точок дивергенції. Тоді другий пункт розгалуження будуватиметься на ірреальній історії, що відіграє роль реальної. Жанрові маркери й фабульні схеми переважно ідентичні альтернативній історії, проте мета реконструкції історії втрачається, а їй на зміну приходять інші: реставрація національно-ментального плану народу (*Ефіопська Січ* В. Кожелянка), гуманізація суспільства (*Заповідник для академіків* К. Буличов), психологізація та/чи логіко-конструктивізація історичного плину (*Захід Едему*, *Зима в Едемі*, *Повернення в Едем* Г. Гаррісона) тощо.

Метаісторичний твір – це альтернативна історія з кількома альтернативами, що реалізуються в одному тексті. Класичний приклад – сценарій фільму *Біжи, Лоло, біжи* Т. Тиквера (Tom Tykwer *Lola rennt*) (1998). В українській прозі (не кажучи про кінематограф) аналогів немає.

Альтернативна фантастика (історичне фентезі) утворюється накладанням жанру альтернативної історії на твір у жанрі фентезі. Яскраві приклади: *Тор зустрічає Капітана Америку* Д. Бріна. До цього жанру в частковому вияві, такому як N жанр + елемент AI можна віднести деякі твори пригодницького характеру, в яких тлом дії виступають певні історичні періоди (якщо вони достатньо чітко описані автором, або на них дається конкретна вказівка), а характери героїв, психологічний чи логічний причинно-наслідкові зв'язки вчинків персонажів притаманні певному реальному історичному періоду. В цьому ключі, з певним узагальненням, можемо говорити про роман *Третє поле* В. Кожелянка.

Внаслідок тенденції до розмивання жанрових меж постмодерної та неомодерної прози, виникає безліч питань щодо класифікації романістики за жанрово-стильовим значенням. Отож, звернімося до створення такої класифікації.

Ю. Андрухович, В. Базів, І. Білик, М. Бриних, В. Владко, В. Даниленко, Р. Іваненко, Р. Іванчук, О. Ірванець, М. Кідрук, Є. Кононенко, С. Процюк, В. Шевчук, Я. Яновський – кожен по-своєму долучився до створення банку творів альтернативної історії в українській літературі. Проте датувати фіксацію жанру вітчизняної літератури, в якому свідомо займають нішу письменники, варто від появи першого з майбутньої альтернативноісторичної трилогії письменника з Буковини Василя Кожелянка. Розглядаючи його романістику вже в підсумку, можна побачити широку палітру жанрово-стильових пошуків автора: зацікавлення альтернативною історією та багаторічна плідна праця в цьому напрямку і подальші спроби вирватися із зачарованого кола альтернатив, в якому автор згодом опинився.

Поодинокі спроби критиків, наприклад, Р. Харчук, І. Б. Терещенка, зарахувати творчість буковинця до масової літератури провокували тихий супротив В. Кожелянка, який виявлявся у зануренні в царину філософування та продукування *літератури для гурманів*.

Окрім суб'єктивних причин, донедавна, діяли ще й об'єктивні причини ускладнення визначення стильової та жанрової домінанти прози досліджуваного автора: помертво продовжували виходити його романи – *Ефіопська Січ* (2011) та *Діти застою* (2012).

Отож, тепер можемо поглянути на весь фактичний текстовий матеріал засновника жанру української AI та укласти його в певну систему. Василь Кожелянко: *аль-*

тернативіст, постмодерніст чи белетрист? Формулюючи питання в такий спосіб, потрібно зацентувати увагу на трьох повторюваних у більшості критичних праць стосовно творчості В. Кожелянка характеристиках творчого шляху письменника. Вочевидь, новий жанр альтернативної історії маркетингологи видавництва потрактували в резюме до романів як *віяння постмодернізму*, а після вдалого дебюту В. Кожелянка з *дефілядними* романами, маркером AI приваблювалася увага читачького загалу. *Белетристом* письменника часто називали в періодичних виданнях, зокрема, в журналі *Україна*, газеті *Критика* тощо. Думаю, що цей епітет був ужитий не з метою зарахування його прози до масової літератури (навпаки, як наслідок цих формулювань у пресі, дослідники сучасного літературного процесу взяли називати ім'я письменника з Буковини у списках літератури для легкого читання), а бажаючи наголосити на плідності його праці.

Найперше варто визначити принцип вибору жанрово-стильової домінанти. Маючи перед очима всі десять романів В. Кожелянка, розгляньмо риси кожного з творів, задля визначення їх загальних жанрових маркерів і домінант та, за сумарною переважною кількістю, – творчої домінанти, письменницької ніші.

Трилогія *дефілядних* романів одностайно маркується літературознавцями як альтернативна історія. Майже за всіма ознаками цього жанру (зокрема, за трьома характеристиками Гоксера) ці твори накладаються на жанрову матрицю AI. *Тероріум* та *Котигорошко* – романи політичної сатири. Щоправда, *Тероріум* має ще риси криптоісторії. Отож повна жанрова характеристика роману така: неомодерний криптоісторичний роман-анекдот. *Котигорошко* більшістю стильових маркерів вкладається в мистецький напрям постмодернізму: вирішальну роль відіграє те, що «запозичення, перегуки спостерігаються не лише на сюжетно-композиційному, а й на образному, мовному рівнях»¹⁰. З-посеред усіх речей Кожелянка, твір, найближчий до постмодерністського роману, – *ЛжеNostradamus*. Три пригодницьких романи мають також специфічні конотації: *Третє поле* – альтернативна фантастика в історичному обрамленні (модель N жанр + елемент AI), *Ефіопська Січ* – криптоісторичний неомодерний роман, *Срібний навул*, найнесподіваніший формат з великої прози В. Кожелянка, став, поряд з творами І. Вільде, відтворювачем міфу Чернівців¹¹, і маркується як пригодницький урбаністичний роман.

Єдиний у доробку В. Кожелянка власне історичний роман *Діти застою* має яскраві риси соціально-політичної сатири й написаний майже у бурлескному тоні. Цей твір написано в естетичному дискурсі пізнього модернізму.

Бачимо, що у вже згадуваній класифікації, прослідковується помітне превалювання маркеру альтернативної історії у романістиці автора. У творчості В. Кожелянка знаходимо риси постмодернізму, модернізму, неомодернізму. Жанр альтернативної історії виник і закріпився в європейському модернізмі. Постмодерністські риси в творчості В. Кожелянка пов'язані більше зі стилем, ніж із жанром: суміш мовних стилів у текстах романів, незалапковані посилання та алюзії на твори сучасних письменників і літературних класиків, невласливі романному виду композиційні елементи. Неомодер-

¹⁰ Lexicon of general and of comparative literary studies, main ed. A. Volkova, Chernivtsi, 2001, P. 335. [In English].

¹¹ Anistratenko A. Spohad pro maybutnye: tvorchist' Vasylya Kozhelyanka v suchasnykh kontekstakh..., op. cit., P. 130.

ністські характеристики здебільшого виявляються у малій прозі та романах В. Кожелянка, що перебувають поза альтернативною історією як домінантним жанровим маркером.

Так, конфлікт постмодернізму, як соціального й культурного явища, та модернізму, як згасаючого в європейській літературі художнього напрямку (до того ж спірного на матеріалі української літератури), вирішити доволі складно лише за рахунок введення до термінологічної бази часто вживаного в останні десятиліття терміну *неомодерн*. Якісну й цікаву читачеві сучасну українську прозу характеризують такі позажанрові чинники: національна складова, висока фабульна валентність, знижена епічність, анти- та постколоніальний характер, есеїстичність стилю.

Вони, відтак, впливають на формування внутрішніх творчих шкіл та спрямувань. Зокрема, *антиколоніальність* і *національна складова* прози В. Кожелянка цікавлять нас у визначенні художнього напрямку його прози. Постмодернізм – декларативно стирає кордони й межі, ментальні та національні прив'язки, він робить автора, реципієнта й персонажа *нічийм*.

«Спроби створення сутнісно національного проекту постмодернізму в українській літературі (форма частково постмодерна, зміст національний) помітні у загалом модерній творчості письменників *Нової літератури* (В. Цибулька, В. Медвідя, Є. Пашковського), О. Ульяненка, В. Кожелянка та ін.»¹², – вирішує конфлікт В. Іванишин.

Фактично цей *національний проект постмодернізму в загалом модерній творчості* В. Кожелянка і є тією неомодерною естетикою, що впливає на всі чотири рівні творів. А ще: саме національний аспект додає слово *українська* до жанру, творцем якого вважають В. Кожелянка. *Українська альтернативна історія* не тільки тому, що йдеться про історію України, а й тому, що сама *історія (story)* – українська і вкрай необхідна українцям для перебудування світогляду.

Отже, постмодерніст В. Кожелянко – лише частково, альтернативіст – переважно, проте, маючи конкретну мету в створенні альтернатив, а не віддаючи данину моді. А ось із *белетристом* – важче. Вперше так його називає І.–Б. Терещенко в монографії, присвяченій сучасній літературі¹³, причому свідомо, маючи на меті *знижити* його творчість на щабель масової літератури. Інша справа, що масова література є чимось нікчемним тільки в уяві українських критиків, які читали українську масову літературу (тобто А. Кокотюху, Люко Дашвар та ін.) й асоціюють її з сучасною белетристикою.

Зрештою, мова йде про те, щоб спробувати підставити Кожелянкові романи під схему белетристичного тексту. Для цього звернімося до енциклопедичної статті: «У сучасному літературознавстві белетристика позначає легку, жваву, розважальну, доступну, *формульну* розповідь про якусь подію чи наукову проблему, відому постать з метою її популяризації, здебільшого розраховану на *наївного* реципієнта; вважається різновидом масової літератури, в якій використовуються зорієнтовані на легке читання наративні форми»¹⁴.

Відомі постаті, бароковість мови, практична деталізація, яскравий ономастикон та алюзійність романістики В. Кожелянка, здебільшого не розраховані на *наївного* реципієнта, оскільки реалізують літературу для гурманів, інтелектуально підготовлених читачів. Окрім того, підтвердженням вказаної думки може служити те, що автор цитованої енциклопедичної статті в досить широкому переліку сучасних белетристів не називає імені В. Кожелянка. І це навіть з огляду на те, що вказує на літературний конкурс *Коронація слова* як чинник розвитку вітчизняної белетристики і його найзнаніших переможців-белетристів. В той час, як В. Кожелянко перемагав у цьому конкурсі (2007 р., роман *Третє поле*).

Отже, зі сказаного можна зробити такі висновки. По-перше, маємо орієнтовну п'ятисутнісну класифікацію романів альтернативної історії, на прикладі романів В. Кожелянка, за жанровими та стилістичними компонентами, елементами й маркерами. Виходячи з неї, бачимо явне тяжіння автора до створення різнопланових зразків метажанру альтернативної історії, хоча поза нею він написав твори якісної інтелектуальної прози, вінцем якої можемо вважати книгу малої прози «Логіка речей».

Отже, можна зробити такі **висновки**, що прозова творчість В. Кожелянка розглянута в ключі пошуку жанрово-стильового підґрунтя класифікації великої прози В. Кожелянка. Проаналізувавши деякі аспекти прозових текстів (образ національного героя, роль жіночих образів у прозі В. Кожелянка, історичні, політичні постаті в пародійній прозі письменника, урбаністичний роман у жанрово-стильовій палітрі романістики досліджуваного автора, історичний і детективний романи та реалізація хронотопу в них як розрізняльний жанровий маркер, акцентування на ментальних помилках української нації як лейтмотив творчої інтенції В. Кожелянка) з погляду структурного, описового, рецептивного та постструктурного підходів літературознавчої науки, маємо вагомі підстави говорити про творчість В. Кожелянка як про зразок якісної прози європейського рівня.

Перспективою дослідження буде глибше вивчення поетичного доробку автора у зв'язку з поетичною традицією вісімдесятників, аналіз драматургії В. Кожелянка, яка за оригінальністю та майстерністю виконання не поступається кращим зразкам сучасної драми, а отже, заслуговує на пильну увагу літературознавців. Літературознавчого дослідження чекає також публіцистика й есеїстика В. Кожелянка.

Anistratenko Antonina. To be perceived. The problem of the V. Kozhelyanko's novelistic prose classification. Each of works by V. Koshelyanko has been occupied a separate place in Ukrainian literature, although the literary fate of each of these works is determined not only by the author or characteristic features of the novel themselves, but also, to a large extent, by questions of classification, perception, labeling and, eventually, by publication. A similar uncertain situation is also observed in the assessment of contemporary critics and literary criticism of the place of creative writing of the writer in the modern literary process. Therefore, there was an urgent need for a comprehensive literary analysis of V. Kozhelyanko's popular novels today, which, in addition to the conclusions about the significance of Bukovinian prose and the aspect of the critical consideration of ten novels of the writer. Itwill

¹² Ivanyshyn V. Narysy z teoriiy literatury : navch. posib. [Essays on the theory of literature: taught. manual], Kyjiv, VTS „Akademiya”, 2010, P. 224 [in Ukrainian].

¹³ Bondar-Tereshchenko I. Ostmodern: heopoetyka, psykhoholohiya, vlada [Ostmodern: geopoetics, psychology, powe], Ternopil', Navchal'na knyha, Bohdan, 2005, 144 p. [In Ukrainian].

¹⁴ Literaturoznavcha entsyklopediya. U dvokh tomakh [Literary Encyclopedia. Two volumes], T. 1, Kyjiv, Akademiya, 2007, P. 121 [In Ukrainian].

promote a deeper understanding of genre, stylistic, and others functional changes of newmodern, postmodern novels in the literary process of Ukraine. That is what determines **the relevance** of the article.

The purpose of the article is to carry out a comprehensive literary analysis of the basics of Vasyl Kozhelyanko's prose classification in the Ukrainian literary space; to identify genre-style features of his novels, to define genre markers, stylistic characteristics, ideological and thematic content, and to find out the cultural, social and mental significance of V. Kozhelyanko's prose, his place among contemporaries. The choice of **methods of research** is predetermined by the general purpose, specific tasks of work and the specifics of the analyzed object. The leading ones, however, are cultural-historical and comparative methods. In general, methodological directions are involved in the work - biographical, historical-comparative, cultural-historical, phenomenological (receptive), structural (structural) analysis. **The scientific novelty** of the results was obtained that in the article author had made for the first time before the scientific circulation introduced, a new empirical material, which in this volume has not yet been the subject of literary studies; on the basis of the collected material, including the prose works by V. Kozhelanko and foreign authors, it contains a complex monographic study of the trends of the modern novels (among the XX-early XXIcr.) in the Ukrainian literature, which was performed on the example of novels by V. Kozhelanko. Therefore, it is possible to make such **conclusions** that the prose of V. Kozhelyanko's work is considered in the search for the genre-style basis for the classification of the great prose of V. Kozhelanko. After analyzing some aspects of prose texts, such as: the image of the national hero, the role of women's images in the prose of V. Kozhelyanko, the historian and political figures in the writer's

parody prose, the urban novel in the genre-style palette of roman-romantics of the author, the historical and detective novels and the implementation of the chronotop in them as a distinctive genre marker, the emphasis on the mental mistakes of the Ukrainian nation as a leitmotif of the creative intention of V. Kozhelanko, it was create a new classification of his novels. From the point of view of the structural, descriptive, receptive and post-structural approaches of literary science, we have good reasons to speak about V. Kozhelanko's work as a model of good quality prose in the different genre markers.

Key words: genreology, V. Kozhelyanko, contemporary Ukrainian novel, writer's style, classification of the novel.

Аністратенко Антоніна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет». Коло наукових інтересів: сучасний арт-процес в Україні та країнах Західної Європи, викладання української мови як іноземної. Автор близько 100 наукових праць, статей, розвідок, у тому числі 3 монографії, 1 навчальний посібник.

Anistratenko Antonina – PhD, Associate Professor of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies, Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University». Research interests: modern art process in Ukraine and Europe. Is an author of 100 scientific publications including 3 monographs, 1 manual.

Received: 11.06.2018

Advance Access Published: August, 2018

© A. Anistratenko, 2018